

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Затверджено на засіданні
кафедри теорії та історії
держави і права
протокол № 1 від 28.08.24 р.
Зав. кафедри   Адамович С. В.

Програмові вимоги до екзамену з нормативної навчальної дисципліни “Історія держави і права України”

підготовки студентів освітнього ступеня «Бакалавр»

галузь знань 08 «Право»,

спеціальність 081 «Право»

ОПП «Право»

ОПП «Міжнародне та європейське право»

Уклав: проф. Сворак С. Д.

Івано-Франківськ
2024 рік

Змістовий модуль 1: Держава і право України у феодальний період.

ТЕМА 1. СТАНОВЛЕННЯ І РОЗВИТОК ДЕРЖАВИ І ПРАВА КИЇВСЬКОЇ РУСІ (4год.)

Виникнення державності у східних слов'ян. Східнослов'янські племена і союзи племен у VI-IX ст. Утворення Київської держави в другій половині IX ст. Наукова неспроможність норманської теорії походження Староруської держави. Історичне значення Київської Русі.

Суспільний лад. Князі. Бояри. Духовенство. Міське населення. Купці і ремісники. Смерди. Правове становище окремих груп феодальне залежного населення Рядовичі. Закупи. Изгої. Холопи. Народні повстання проти феодалів. Дискусії щодо визнання її феодальною рабовласницькою і дофеодальною державою.

Державний лад. Характерні риси ранньофеодальної монархії. Князь. Рада при князеві. Віче. Удільні князі. Сюзеренітет-васалітет. Місцеві органи управління. Десяткова система управління. Двірцево-вотчинна система управління. Посадники. Волостелі. Тіуни. Вірники. Мостники. Судові органи.

Правова система. Звичаєве право. Договори Русі з Візантією 907, 911, 944. 971 рр. Руська Правда та її редакції. Церковні і князівські статuti. Статут князя Володимира Святославича про десятини, суди і людей церковних. Статут князя Ярослава про церковні суди. Візантійські пам'ятки права. Основні риси староруського феодального права. Право власності на землю. Церковне і монастирське землеволодіння. Зобов'язальне право. Види і форма договорів. Сімейне право. Право спадщини. Поняття і види злочинів. Мета і система покарань. Судочинство.

ТЕМА 2. СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНИЙ ЛАД І ПРАВО ГАЛИЦЬКО-ВОЛИНСЬКОГО КНЯЗІВСТВА (2 год.)

Роздроблення Староруської держави на окремі князівства. Київське князівство. Чернігове-Сіверське князівство. Галицьке князівство. Волинське Князівство.

Утворення Галицько-волинського князівства та його історичне значення. Галицько-Волинська земля - центр земель Південно-Західної Русі. Боярське і князівське землеволодіння в Галичині, Князівське і боярське землеволодіння у Волині. Церковно-монастирське землеволодіння. Розвиток міст. Загарбання . Галичини Польщею і Волині Литвою.

Суспільний лад. Феодали. Духовенство. Міське населення. Феодально залежні селяни. Смерди. Холопи.

Державний лад. Влада князя. Рада бояр. Віче. Феодальні з'їзди. Центральні органи управління; тисяцький, сотський, воєвода, двірський. Двірцеві посади: отроки, датські, сідельники та ін. Посадники. Волостелі. Старости. Судові органи.

Право. Скорочена редакція Руської Правди. Князівські грамоти. Міжкнязівські договори. Галицько-волинський літопис. Грамота князя Івана Берладника 1134 р. Рукописання князя Володимира Васильковича 1287р. Уставна грамота князя Мстислава Даниловича 1289р. Особливості правової системи.

ТЕМА 3. СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНИЙ ЛАД І ПРАВО НА УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ У СКЛАДІ ВЕЛИКОГО КНЯЗІВСТВА ЛИТОВСЬКОГО ТА РЕЧІ ПОСПОЛИТОЇ (4год.)

Утворення Литовської держави. Захоплення Литовським князівством Волині, Чернігово-Сіверщини, Поділля, Київщини. Загарбання Галичини Польщею. Кревська унія 1385р. Городельська унія 1413р. Люблінська унія 1569р. Утворення Речі Посполитої. Наслідки Берестейської церковної унії 1596р.

Суспільний лад. Феодали. Селяни та їх закріпачення в законі. Устава на волоки 1557р. Зростання феодально-кріпосницького гніту та селянські рухи. Міське населення.

Державний лад. Влада литовського господаря і польського короля. Пани-рада. Великий вальний сейм. Воєводи. Старости. Воєводські і повітові сеймики. Управління містами. Судові органи. Трибунал луцький. Копний суд. Вотчинний суд. Магістратські і цехові суди. Коронний Польський, головний Литовський трибунали. Маршалковський і асесорський суди в Польщі.

Джерела права. Звичаєве право. Руська Правда. Привілеї та їх класифікація. Судебник 1468р. Литовські статuti 1529, 1566, 1588 рр. Пам'ятки магдебурзького права. Види феодального землеволодіння. Зобов'язальне право. Сімейне право. Право спадщини. Види злочинів і покарань. Судочинство. Артикули Генріха Валуа, декрети, едикти, ординації.

Виникнення українського козацтва. Запорізька Січ, її організація і роль в історії України. Реєстрові козаки. Статті для заспокоєння руського народу 1632р. Ординація Війська Запорізького реєстрового 1638 р.

ТЕМА 4.

СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНИЙ ЛАД І ПРАВО КОЗАЦЬКО-ГЕТМАНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ

(СЕРЕДИНА XVII - КІНЕЦЬ XVIII СТ.) (4 год.)

Антикріпосницький і визвольний характер народної війни 1648-1654 рр. в Україні. Державна програма Б.Хмельницького. Зміна правового статусу України відповідно до Зборівського (1649) і Білоцерківського (1651) мирного договорів. Приєднання України до Росії. Рішення Земського собору від 10 жовтня 1653 р. Переяславська рада 18 січня 1654 р. Правове становище Лівобережної України в складі Російської держави за Березневими статтями 1654р.

Суспільний лад. Правове становище соціальних груп. Посилення кріпосницького гніту. Гетьманський універсал 1760 р. про заборону переходів селян і його підтвердження 1763 р. Царський указ 1783 р. про остаточне закріпачення українських селян. Зрівняння в правах козацької старшини з російським дворянством 1785 р. Секуляризація монастирських маєтків в Україні 1786 р.

Державний лад. Адміністративно-територіальний поділ на полки, сотні і курені. Обмеження автономії України. Малоросійський приказ 1663 р. Перша Малоросійська колегія (1722-1727 рр.). Правління гетьманського уряду 1734-1750 рр.). Полкові, сотенні і курінні органи управління. Організація судів. Відновлення гетьманства. Судова реформа 1760-1763рр. Остаточне скасування гетьманської влади. Встановлення посади генерал-губернатора і відновлення Другої Малоросійської колегії. Ліквідація Запорізької Січі. Поширення загальноросійської системи управління. Створення Київського, Чернігівського, Новгород-Сіверського, Харківського і Катеринославського намісництв. Заснування Задунайської Січі (1775-1828 рр.).

Джерела права. Широке застосування норм звичаєвого права. Акти гетьманської влади. Литовський статут 1588р. Збірники магдебурзького права.

Конституція Пилипа Орлика 1710 р. Кодифікація українського права. Права, за якими судиться малоросійський народ 1743 р. Суд і розправа в правах малоросійських 1750 р. Книга Статут та інші права малоросійські 1764 р. Екстракт малоросійських прав 1767 р. Екстракт із указів, інструкцій і настанов 1786 р.

Основні риси права. Право власності. Зобов'язальне право. Шлюбно-сімейне право. Право спадщини. Види злочинів і покарань. Процесуальне право.

Змістовий модуль 2: Держава і право України в Новий період.

ТЕМА 5. СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНИЙ ЛАД І ПРАВО ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЕЛЬ У СКЛАДІ АВСТРІЇ ТА АВСТРО-УГОРЩИНИ (2год.)

Загарбання західноукраїнських земель Австрією. Утворення коронного краю Галичини. Революція 1848 р. і створення Головної Руської ради у Львові. Австро-угорська угода 1867 р. та утворення Австро-Угорської монархії, Ціслейтанія і Транслейтанія.

Суспільний лад. Магнати і рицарі. Кріпосні селяни, скасування кріпосного права. Міське населення.

Державний лад. Органи урядової адміністрації. Губернатор. Галицький становий сейм. Окружні старости. Мандатори. Судові органи. Конституція Австрії 1848 р. Открийована конституція 1849 р. Крайові конституції для Галичини і Буковини 1850 р. Австрійська конституція 1867 р. Угорська конституція 1848 р. Імператор Австрії і король Угорщини, Рейхсрат Австрії та сейм Угорщини. Делегації. Рада міністрів. Спільні міністерства. Крайовий міністр для Галичини. Намісник і крайовий президент. Повітові старости. Громадські управи. Судово-прокурорські органи.

Органи самоврядування. Галицький і Буковинський крайові сейми, порядок формування, склад і компетенція. Крайовий виділ (комітет). Повітові, міські і сільські ради. Організація управління Львова і Чернівців за статутом 1870 р.

Джерела права. Імператорські патенти. Закони рейхсрату. Цивільний кодекс 1811 р. Цивільний процесуальний кодекс 1781 і 1825 рр. Кримінальний кодекс 1787, 1803 і 1852 рр. Кримінально-процесуальний кодекс 1768, 1853 і 1873 рр. Характеристика цивільного, кримінального і процесуального права.

ТЕМА 6. СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНИЙ ЛАД І ПРАВО УКРАЇНИ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХІХ СТ.(2год.)

Передумови реформ 60-70-х років. Посилення царизмом національного гніту. Валуєвський циркуляр 1863 р. Емський акт 1876 р.

Суспільний лад. Порядок проведення селянської реформи 1861 р. в Україні та її антинародний характер. Перетворення поміщицьких селян на "сільських обивателів". Поширення селянської реформи на державних селян. Національний склад дворянства. Правове становище фабрично-заводських робітників.

Державний лад. Система державного управління в Україні. Розширення компетенції органів поліції. Земська реформа 1864 р. Запровадження земської реформи в Правобережній Україні. Судова реформа 1864 р. Реорганізація судової системи, перебудова органів прокуратури, створення адвокатури. Особливості проведення судової реформи 1864 р. в Україні. Міська реформа 1870 р.

Джерела права. Фабричні закони. Судові статути 1864 р. Уложення про покарання кримінальні і виправні 1866 і 1885 рр. Цивільне право. Кримінальне право. Посилення каральної політики царизму в Україні. Зміни в цивільному і кримінальному судочинстві.

Змістовий модуль 3: Держава і право України в Новітній період.

ТЕМА 7. СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНИЙ ЛАД І ПРАВО У ПЕРІОД ВІДРОДЖЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ (1917-1920РР.).(4год.)

Стан промисловості і сільського господарства на початку ХХ ст. Революція 1905-1907 рр. Перша світова війна. Повалення самодержавства і утворення Тимчасового уряду.

Утворення Центральної ради на чолі з М.Грушевським. Мала Рада і Генеральний секретаріат. Місцеві органи Центральної Ради: губернські і повітові ради, волосні і сільські народні управи. Комісари Тимчасового уряду.

Перший (23 червня 1917 р.) і другий (16 липня 1917 р.) універсали Центральної Ради. Третій універсал (20 листопада 1917 р.) і проголошення Української Народної Республіки. Боротьба більшовиків за перемогу соціалістичної революції в Україні. Перший Всеукраїнський з'їзд Рад у Києві. Ультиматум Раднаркомом РРФСР. Грудневий більшовицький переворот. Проголошення УРСР. Утворення центральних і місцевих органів влади та управління. Конституція УРСР 1919р.

Четвертий універсаль (22 січня 1918 р.). Проголошення самостійності і незалежності України. Законодавча діяльність Центральної Ради. Окупація України німцями. Розгін Центральної Ради. Конституція УНР, її зміст і значення.

Проголошення П.Скоропадського гетьманом України. Закони про тимчасовий державний устрій України. Внутрішня і зовнішня політика гетьмана. Підписання прелімінарного миру з Раднаркомом РРФСР. Падіння Гетьманату.

Утворення Директорії на чолі з В.Винниченком і С.Петлюрою. Сесія Трудового Конгресу. Відновлення законів УНР. Наступ більшовиків на Україну. Оголошення Війни радянській Росії. Переговори з поляками. Варшавський договір. Наступ польсько-українських військ. Контрнаступ більшовиків. Утворення Галицької ССР, її державний апарат. Ризький мирний договір. Включення Галичини і Західної Волині до складу Польщі.

ТЕМА 8. СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНИЙ ЛАД І ПРАВО ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКОЇ НАРОДНОЇ РЕСПУБЛІКИ (1918-1923 РР.) (2 год.)

Розпад Австро-Угорщини. Створення Української Національної Ради Листопадовий чин. Проголошення Західноукраїнської Народної Республіки Організація і структура державного апарату. Центральні органи державної влади і управління. Національна рада. Президент. Державний секретаріат

Місцеві органи державної влади і управління. Повітові комісари. Громадські (сільські і містечкові) комісари. Повітові національні ради. Судово-прокурорські органи. Організація збройних сил.

Об'єднання ЗУНР і УНР в єдиній соборній Українській державі. Польсько-українська війна. Дипломатична діяльність ЗУНР. Проголошення диктатури Є.Петрушевича і створення Колегії уповноважених.

Соціально-політичні та економічні перетворення у ЗУНР. Закон про державну мову. Закон про громадянство. Закон про земельну реформу.

Визнання Радою послів Антанти за Польщею права на окупацію Східної Галичини. Еміграційний уряд ЗУНР. Проект основ державного устрою Галицької Республіки 1921 р.

Рішення Ради послів від 14 березня 1923 р. про анексію Східної Галичини Польщею. Причини падіння Західноукраїнської Народної Республіки.

ТЕМА 9. УТВОРЕННЯ СРСР ТА ЗМІНИ У СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНОМУ ЖИТТІ УКРАЇНИ (2год.)

Передумови утворення СРСР. Військовий, господарський і дипломатичний союзи республік. I Всесоюзний з'їзд Рад. Декларація про утворення СРСР. Договір про утворення СРСР та його деформації. Формування адміністративно-командної системи управління. Ігнорування суверенних прав народів і республік.

Реформа адміністративно-територіального устрою України. Перехід від чотириступеневої (губернія - повіт - волость - село) до триступеневої (округ - район - село) системи управління. Скорочення у 1922 р. кількості губерній. Скасування у 1923 р. волостей і повітів. Утворення районів. Ліквідація у 1925 р. губерній і створення округів. Перехід у 1932 р. до обласного поділу.

Прийняття загальносоюзної Конституції 1924 р. Внесення змін і доповнень до Конституції України у 1925 р. Нова Конституція республіки 1929 р. Конституція УРСР 1937 р. Перебудова державного апарату і зміни виборчої системи. Конституція УРСР 1978 р. та її зміни і доповнення.

Перша кодифікація законодавства УРСР у 1922-1927 рр. Структура та основні положення перших кодексів. Друга кодифікація законодавства у 1958-1984 рр. Характеристика окремих галузей права.

ТЕМА 10. ВХОДЖЕННЯ ЗАХІДНОЇ УКРАЇНИ І ПІВНІЧНОЇ БУКОВИНИ ДО СКЛАДУ УКРАЇНИ (1939-1940 РР.) (2год.)

Примусове включення західноукраїнських земель до складу іноземних рпжав Соціально-економічне і політичне становище Західної України в складі Польщі і Північної Буковини в складі Румунії. Закон 26 вересня 1922 р. про воєводську автономію. Апарат управління Західною Україною і Північною Буковиною в період іноземного панування.

Пакт Молотова-Ріббентропа 1939 р., таємна угода про розподіл впливів Східній Європі. Початок Другої світової війни. Похід Червоної армії в Західну Україну. Створення і діяльність тимчасових органів народної влади.

Народні збори Західної України та їх акти. Закони Верховної Ради СРСР і УРСР. Запровадження нового адміністративно-територіального поділу. Державне будівництво в західних областях УРСР. Масові арешти і депортація місцевого населення до Сибіру.

Нота уряду СРСР від 26 червня 1940 р. з вимогою повернути Бессарабію і Північну Буковину. Звільнення цих територій і створення тимчасових органів нової влади. Закон про включення північної частини Буковини і Хотинського, Акерманського та Ізмаїльського повітів Бессарабії до складу України. Створення областей і районів. Організація місцевих органів радянської влади. Діяльність більшовицько-комуністичної репресивної машини.

ТЕМА 11. ЗМІНИ В ДЕРЖАВНОМУ АПАРАТІ ТА ПРАВІ УКРАЇНИ В РОКИ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ (1941-1945 РР.) (2год.)

Напад фашистської Німеччини на Радянський Союз. Спроба відновлення Української держави в окупованому німцями Львові. Українське Державне Правління на чолі з Я.Стецьком. Утворення Української Національної Ради в Києві під проводом М.Величківського. Розчленування території України і встановлення окупаційного режиму.

Створення Української Повстанської Армії, її діяльність. Формування дивізії "Галичина". Документи Української Головної Визвольної Ради.

Перебудова державного апарату УРСР на воєнний лад. Уповноважені Державного Комітету Оборони. Суд і прокуратура. Види військових трибуналів. Розширення їх підсудності. Розширення прав республіки у галузі міжнародних відносин і оборони.

Розвиток права. Зміни в цивільно-правових відносинах. Сімейне право. Указ від 8 липня 1944 р. Зміни в трудовому законодавстві. Кримінальне право. Відповідальність воєнних злочинців. Кримінально-процесуальне законодавство.

ТЕМА 12. ОРГАНІЗАЦІЯ І ДІЯЛЬНІСТЬ ОРГАНІВ НАРОДНОЇ ВЛАДИ В ЗАКАРПАТТІ (1944-1945 РР.) (2год.)

Загарбання Закарпаття Чехословаччиною. Соціально-економічне і політичне становище. Проголошення Закарпатської Русі автономною територією. Адміністративна реформа 1928 р. Мюнхенська змова 1938 р. Виникнення Карпато-Української держави. Вибори до сейму Карпатської України. Прийняття Конституції. Окупація краю Угорщиною.

Звільнення Закарпаття від німецько-угорських загарбників. Створення органів народної влади. Перший з'їзд Народних комітетів і його рішення.

Державне будівництво. Народна Рада, її компетенція і діяльність. Окружні, міські і сільські Народні комітети та їхні президії. Судово-прокурорські органи.

Юридичне оформлення входження Закарпаття до складу України. Договір між СРСР і Чехословаччиною від 29 червня 1945 р. Створення Закарпатської області з поділом на 13 округів. Поширення чинності радянського законодавства.

ТЕМА 13. РОЗПАД СРСР ТА ВІДРОДЖЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ СУВЕРЕННОЇ, НЕЗАЛЕЖНОЇ, СОБОРНОЇ ДЕРЖАВИ (2год.)

Україна після Другої світової війни. Повоєнний сталінський режим. Поступова десталінізація. Експерименти в економіці. Дисидентський рух. Русифікація. Суспільні зміни. Проголошення нового демократичного стилю керівництва і гласності в управлінні державою.

Процес перебудови і зміни в суспільно-політичному житті України. Розпад СРСР і угода про утворення Співдружності Незалежних Держав.

Декларація про державний суверенітет України 16 липня 1990 р., її зміст і значення.

Акт проголошення незалежності України 24 серпня 1991 р. та його схвалення 1 грудня 1991 р. всенародним голосуванням. Ліквідація тоталітаризму. Крах комуністичної ідеології.

Перші кроки демократизації суспільно-політичного життя. Громадські організації: партії, рухи, профспілки, товариства. Запровадження інституту президента та його представників на місцях. Органи самоврядування.

Гуманізація правових відносин у суверенній Україні. Оновлення законодавства. Підготовка кодексів. Прийняття Конституції України 28 червня 1996 р. Структура, основні положення і значення Основного Закону держави.

3. Рекомендована література

1. Підручники, посібники, фундаментальні курси

1. Історія держави і права України. /За ред. А.И.Рогожина. — Т. 1-2.— К., 1996.

2. Мироненко О.М., Римаренко Ю.І., Чехович В.Л. Українське державотворення: Невитребуваний потенціал: Словник-довідник. — К., 1997.
3. Кульчицький В. С., Настюк М.І., Тищик Б.Й. Історія держави і права України. — Львів, 1996.
4. Історія держави і права України. Академічний курс в 2-х томах / За ред. В.Я. Тація, А.Й. Рогожина. — К.: “ІнЮре”, 2000.
5. Історія держави і права України. Навчальний посібник / За ред. А.С. Чайковського. — К.: “ЮрінкомІнтер”, 2000.
6. Кузьминець О., Калиновський В., П. Дігтяр. Історія держави і права України. Навчальний посібник. — К.: “Україна”, 2000.
7. Мироненко О.М., Римаренко Ю.І., Чехович В.Л. Українське державотворення: Невитребуваний потенціал: Словник-довідник. — К.,1997.
8. Музиченко П. Історія держави і права України. — К., 2001.
9. Кульчицький В. С., Тищик Б.Й. Історія держави і права України. — Одеса, 2000.
10. Історія держави і права України в 2-х томах / За ред. В.Я. Тація. — К., 2003.
11. Петро Захарченко. Історія держави і права України. — К.: “Атіка”, 2005.
12. Кульчицький В. С., Тищик Б.Й. Історія держави і права України / Вид. 2-ге. — К.: “Атіка”, 2006.
13. Кульчицький В. С., Тищик Б.Й. Історія держави і права України. — К.: “ІнЮре”, 2007.
14. Трофанчук Г.І. Історія держави і права України [Текст]: Григорій Іванович Трофанчук. — Рек. МОН. — К.:Юрінком Інтер, 2010.
15. Терлюк І. Я.. Навчальний посібник. Історія держави і права України. Київ,Атіка,2011 р.
16. Гончаренко В. Д. Підручник. Історія держави і права України. Харків, Право, 2013 р
17. Тищик Б.Й., Бойко І.Й. Історія держави і права України. Академічний курс. Підручник. — Київ. ІнЮре. — 2015. — 808 с
18. Трофанчук Г.І. Історія держави та права України: навчальний посібник. — Київ. ІнЮре. — 2016. — 568 с
19. Шигаль Д. А. Історія держави і права України: посібник для підготовки до іспиту. — Видавництво «Право», м. Харків. - 2017. — 252 с
20. Історія держави і права України. Курс лекцій / В.М. Щербатюк (кер. авт. кол.), П.П. Захарченко, О.В. Кузьминець та ін.;за ред. В.М. Щербатюка. — К.:Видавництво «Фенікс», 2018. — 496 с.
21. Історія держави і права України.Підручник.Видання друге,перероблене і доповнене (Ювілейна серія»НІОУ 215 років») за редакцією В.Д.Гончаренка,-К.: 2019